

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА

ОКРАДЕНІ

(Зі спогадів)

На сплутаних стежках та бездоріжжях мого життя, чимало людей називало себе — а часами, то й справді були, — моїми друзями. Але серед цих, давно розвіяних хуртовинами тіней, навряд, щоб ця назва могла належати комусь так повно, як Василеві Тарновському — „Васюкові”, як називали його кияни.

Коли ми зазнайомились, значно старший за мене Васюк був уже жонатий. Я ж щойно вийшла з Київського інституту „благородних дівчиц”, де вчилась і поприятелювала з Васюковою небогою „Маюшею”, Софією Григоровною Тарновською. Тож, для Васюка — Василя Васильовича, була я лише дівчатко, на яке доросла людина ані не зважає. Можливо, що зблизило нас уміння мовчати вкупі. Мовчання це доповнювали акорди, що виривались з-під Васюкових пальців. Він бо любив тримати руки на клавіатурі, от, як інші мають звичай тримати їх в кишенях. І це — невмовлене, — в'язало нас міцніше, як найщиріші прояви приязні.

Розмовляти бо можна і з мало знайомою людиною. Мовчати ж — тільки з дуже близькою.

Сьогодні, може лише я, серед живих, знаю „правдивого” Васюка, а не того „київського Чайльд-Гарольда”, і чоловіка легендарної „графині Тарновської”, яку всі європейські газети називали „демонічною жаги”, „венетійським вампіром” і іншими такими почесними титулами. Причиною тому був голосний процес 1909 чи може 1910 року у Венеції, де невміру палкі „поклонники” Марії Миколаївни Тарновської, Васюкової дружини, перестріляли один одного.

У віддалі минулого ця постать Василя Тарновського здається мені ще трагічнішою. Не вмів він ні вгадати себе, ні створити собі своє життя. І сьогодні, здається мені, що було це тому, що наскрізь стихійний українець, Васюк „не впізнав своїх”. А до чужих не міг пристати. Не міг жити їхнім життям.

Звичайно все, до чого б не брався Васюк, велося йому. Якщо це не було будівництвом власного життя.

Однаково легко було йому „промити” прекрасну акварелю, кинути на папір — двома штрихами, — тонкий дотепний шарж, завжди смішний, ніколи не грубий, написати вірш чи скласти до нього музику.

Але всі свої блискучі здібності Василь Васильович мав лише до забави, яким не надавав жадної цінності.

Його прекрасні романи летіли у світ часто під чужими підписами „ласкавих” музик, які брались „трохи вигладити” твори талановитого дилетанта, а потім — ставалося так, що „через недогляд” чи „з неуваги” ті ласкаві підписували „виправлене” своїм найменням.

Пам'ятаю: білий — немов ввесь порцеляновий, — зимовий вечір... Київ обгорнений пухким снігом-хутром. І від того, стає ще мильше у теплі затишних кімнат. А рожево-блакитне небо все сийливе, „неприродно гарне” помалу гасне у грі хмар. Я мала відіхати з Києва. Була це доба моїх мандрівок світами.

— Гра на героїв

Майн-Ріда au naturel! — жартував Васюк і повернувшись до своєї наболілої рани. Він тоді саме розходився з Марією Миколаївною, єдиною жінкою, яка для нього існувала як жінка. І з якою ніколи не міг порозумітися.

Зацеплена його назвою Майн-Ріда, я повернула йому дотеп, назвавши його — Gretchen в чоловічому образі — Gretchen am Spinnrade своїх жалів.

А вечір уже заглядав до нас золотими очима зір-Дзвонячи намистом, до кімнати увійшла Маруся, дівчина-сирота, яка виросла зі мною, з якою я в дитинстві гралася. Потім я „перебрала” Марусю з батьківського дому. Її обов'язком було, як жартував мій Тато:

— Дзвонити намистом і ходити у вишиваних сорочках!

Маруся хотіла, було, засвітити електрику. Але було так приємно у присмерку.

— Не розсвічай ще, Марусе! — озвалася я по-українському. Не тому, що була така патріотка, а тому що Маруся іншою мовою говорити не хотіла.

— Не вміє? — питалась пізніше в Петербурзі моя знайома, здивована „дивною” мовою.

— Та ні! Не хочу, а не не вмію! — виблискувала очима кароока красуня. І спрещувала на грудях руки. Цей рух одягав її — як Ботічеллієву Прімаверу, — барвистими квітками, вишиваними на її пишних рукавах. Я ще не договорила своє:

— Не розсвічай? — а Васюк, що своїм звучачем сидів коло рояля, взяв кілька акордів і заспівав м'яким, приємним тенором:

— Та не розсвічай ще! В п'ятімі блакитної ночі.

Приємно думати нам голосно удвох...

Співав по-українському. Володів бездоганно цією мовою, як володіло нею багато осіб, що мешкали з діда-прадіда на Україні, у своїх родових маєтках, хоч і часто українцями ні з походження не були. Так, наприклад „римлянин” маляр Котарбієвський, або сивоусий, блискучий генерал „Світле його Величство” граф Сергій Сергійович де Бальмен, що говорив рафіновано-елегантно українською мовою:

— Як сам Мазепа! — всміхався з-під срібного вуса Сергій Сергійович.

— Чи ж тільки це відібрали у мене!

Чи горда пані Наталя Путятя, про яку „ввесь Петербург” розповідав анекдотку: великий князь Олександр — „князь Сандро” — вуйко царя Миколи II, — виявив здивування, що не додано жадного титула до імення Путятя — „старого, як Володимирова Русь!

— Impératrice ne suis, duchesse — ne daigne. Putiata suis!¹⁾ — відповіла пані Наталя, парафразуючи історичну відповідь, при подібних же обставинах французького аристократа Rohan'a.

А Васюк, коло рояля, спітав далі в гірляндку музику і слова. Легко, без жадного зусилля. Немов читав їх. Я простягла йому нотний папір.

— Не треба! — відсунув його Васюк. — Хтось інший запише.

Кілька днів по цьому вечорі я відіхала і повернула знов щось за два-три роки.

В крамниці Ідіковського, де продавали книжки й ноты, побачила знаний романс. Тільки з російським текстом і підписом відомого тоді композитора „сальонової” музики. Це нагадало мені той зимовий вечір, і при зустрічі сказала про це Васюкові. Він тільки всміхнувся:

— Чи ж тільки це відібрали у мене!

Драмою Васюкового життя було його подружжя з Марією графинєю О'Рурк, скаліченою — як і він, — чужою культурою, якої прийняти вони не могли.

З походження ірландка, Марія Миколаївна О'Рурк

¹⁾ Імператорицею я не в, княгинєю — не зволю. Я в Путятя.

хотіла бути росіянокою. Адже народилася в „Росії” — у Києві і говорила російською мовою.

Однак, думати й жити як росіянка не могла, бо ж таки росіянокою не була.

Повній життєвої сили, здоров'я і енергії „Манюні”, як звали в родині О'Рурків Марію Миколаївну, (і це українізоване наймення вказує, наскільки всмоктувався український дух у всі верстви товариства) не вщепили жадних ідеалів, жадної віри. Як, зрештою, і більшості паньочок — „баришень нашого кругу”.

Цим упривілейованим істотам, власне, не було чим жити: забави, танці, театри, флірт, в якому серце не бере участі. Є бо це лише спосіб „загнати нуду”, „вбити час”. До цього домішується трохи „обов'язків”: встигнути до 5 год. вечора закінчити примірювання у швачок та кравців, відбути відвідини у модисток, ювілерів. Виконати уложене на цей день візитування та ревізитування, і знову — вечір. А з ним — баль, прем'єра в театрі й таке інше.

— Жах! Людина не має часу ні на що!

Правда, ще лектура забирала час. Не читати бо було некультурно. Читали, зі снобізму, англійських авторів, і це було нудно. Тож по розвагу сягали по книжку французьку, на жаль, однак, переважно з творів, що — „font scandal”!

Це не могло наповнити життя здорової істоти. Тоді було лише два виходи: вести далі це існування, чекаючи, щоб воно перейшло в байдужість, або — сягнути по „наркотик”, що не мусів бути морфієм або кокаїною. Існують бо сильніші отруї. Напр., Монте-Карльо або хоч і без нього „пекельна” гра в карти. А передусім — любовна гра. Жінки — сп'янілі „здобуванням”. Шукання забуття в коханні. Хай і хвилинною. Чи ж це важно комунібує?

І Марія Миколаївна затужила статі „героїнею”. Забачала слави „Кармен”.

Та годі бути героїнею без ідеалу. Бо героїзм виростає у світі духа. Не в кабаретовому повітрі, напоеному істеричними мелодіями пічних забав.

А щоб бути „Кармен”, треба понад все любити вільну волю. Не боятись ні життя, ні смерті. І бути готовою заплатити власним життям за хвиливу примху. „Баришні ж нашого кругу” однаково бояться і жити, і вмерти.

У цьому гарячковому вирі Васюк, як дон Хосе у Меріме, — не міг відірватись душею від своєї „рідної Наварри”. Тільки герой Меріме не міг повернутися до рідного краю, бо вбив свого старшину, став контрабандистом і двері почесного життя замкнулись перед ним.

Васюк же не міг притулити спрагненого серця і духу до „рідного” йому краю, бо не знав його...

Його у нього вкрали — як ті, ним скомпановані романи. Дарма, що рід Тарновських зрісся з українською землею. Вуйко Васюків заснував у Києві гарний багатий музей української старовини з багатьма збірками зброї, килимів, порцелини, старих портретів. Його самого портретував славний маляр Ілля Рєпін. Портретував у гетьманському жупані, спертим на гармату, немов би вичікуючи. Навіть цінний, історико-науковий журнал „Київська Старина”, що виходив у Києві, у російській мові, бо інакше не можна було, постав під впливом родини Тарновських, „душею” бо „Київської Старини” був пан Забелло, литвин родом, жонатий з тіткою Васюковою — пані Софією.

Всього цього було аж занадто багато, щоб Васюк міг забути, хто він такий і з якого краю.

Але, видно, було цього і замало, щоб збудити приспану свідомість...

Пролетіли й мирні, й бурхливі роки.

Бурі підвіяли все, що було колись живою дійсністю, життям, барвистим і багатим на надії...

І от, перед початком цієї війни, європейські часописи принесли звістку — як „відгук колишнього скандалю”, — про смерть Марії Тарновської в Неаполі, де убога і нещаслива людина ніколи не почує себе „чужою”.

Вмерла Марія Тарновська у великій вбогості. І ще більшої погоди! Стала по-божною католичкою. Існувала ж тим, що продавала на вулиці з кошика помаранчі. Ірляндка знайшла ясність і спокій душі, бо повернула до рідного ідеалу, за які борючися і терпіли її прадіди — підтримувала її віра предків, притаманна „народові св. Патрика”.

Васюк скінчив життя на французькій Рів'єрі, як співак-куплетист в кабаре... Одинокий-самітній, серед чужинців, що шукають лише забави. І, мимохіть, насувається сумна думка, чи не підсвідомо-стихийний рух штовхнув цього рафіновано-культурного інтелігента до джерела, в якому топить свої жалі і біду український селянин, коли пожежа знищить йому хату, а градом виб'є врожай!... Зі всього бо окрадено його. Тільки пісня й шинок лишилися йому.

Марія Миколаївна вибрала останнє. Була дуже гарна, навіть більше — чарівна. Не перешкоджав ані її незвичайно високий для жінки ріст, що так не в'язався з пестливим найменням „Манюня”! Отож: за всяку ціну — піднесення темпу життя! Тремтіння нервів, вібрації їх — до шалу!

„Ірляндська арфа” мусіла брентити. Васюк же не дав собі ради з „заморським інструментом”.